

I bokens tredje och sista del behandlas det förmoderna samhällets sociala relationer och mentala strukturer utifrån en kvalitativ läsning av domboksmaterialet. Taussi Sjöberg beskriver detta samhälle som ”de primära relationernas samhälle”. Samhället var organiserat kring samverkan och relationer mellan människor i en familj och inom ett hushåll, mellan släkt och grannar. Det kännetecknades av ömsesidighet och beroende, människor hade klara uppfattningar om vad som var rätt och passande och man hade en normgemenskap. Ära och ärbärdhet var centralt. Det som misstänktes ske i det fördolda synliggjordes genom skvallor.

Släkten spelade en stor roll i människornas liv, kärnfamiljen var ofta utvidgad med släktingar, flera generationer levde inom samma hushåll. Relationerna inom ett hushåll var sammanvävda med andra hushåll. Privatliv i vår bemärkelse fanns inte – allt skulle ske så öppet som möjligt. Hemlighetsmakeri var farligt och kunde leda till förtal och beskyllningar. En mental struktur framträdde som bestod av inbördes relationer där empati, omtanke, omsorg och samarbete blandades med konflikter, missunnsamhet och även hat.

Denna beskrivning av det förmoderna samhället bekräftar en tidigare fastlagd ”berättelse”, som ger en bild av ett statiskt, harmoniskt, balanserat, om än inte idylliskt, samhälle, som har börjat ifrågasättas. Bilden är i mycket en konstruktion skapad i kontrast till det moderna samhället och kan placeras i specifik forskningstradition. Taussi Sjöberg understryker förvisso att ett nära relationernas samhälle inte är ett konfliktfritt samhälle; konflikter var legio och måste ibland lösas med hjälp av domstol, detta var nödvändigt för att upprätthålla de täta relationerna, menar hon.

När fanns detta samhälle? Taussi Sjöberg bygger sina iakttagelser på ett självmordsfall som behandlades på Njurundatinget 1690 och det är uppenbart 1600-talssamhället som avses. Hur hänger denna harmoniska och statiska bild samman med de genomgripande och revolutionerande förändringar som författaren påvisat i de två tidigare delarna? Hur passar kvinnornas försämrade ställning in i bilden? Bysamhället samarbetade med centralmakten i kontrollen och det framgår tydligt att samhörighetskänslorna inte gällde för flertalet kvinnor. Jag menar att det är hög tid att utveckla andra teoretiska modeller för att beskriva det förmoderna samhället än Gemeinschafts-modellen; modeller som fångar in kön-maktdimensionen i de strukturella och sociala förändringarna liksom förändringen i sig.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att Taussi

Sjöbergs studie är en viktig byggsten i kunskapsuppbyggandet kring det förmoderna samhällets (makt)-relationer och dess människor. Samtliga tre delar behandlar grundläggande frågor, men, och detta är min huvudinvändning, boken för egentligen inte den teoretiska diskussionen vidare. Detta kunde ha skett med en genomgripande könsteoretisk utgångspunkt där inte bara Gemeinschaft skärskådas utan också civilisations-teorierna. Förf. påvisar ju själv att kvinnorna var rejält underrepresenterade i brottsstatistiken och om vi inte utgår ifrån att kvinnor var ”avvikare” borde det vara fel på teorierna, eftersom de inte inkluderar kvinnor. Kvinnor har tydligen alltid varit civiliserade och inte genomgått någon disciplineringsprocess!

Kombinerandet av kvantitativ och kvalitativ analys av domböckerna framhålles som nödvändigt. Jag skulle dock önskat mig en utförligare diskussion om vad förf. menar med kvalitativa metoder i förbindelse med tolkningen av domböckerna. ”Kvalitativ läsning” är inte något helt okomplicerat eller godtyckligt utan involverar en tolkningsprocess som kräver metodiska strategier och medvetenhet. Taussi Sjöberg anknyter t.ex. inte till diskussionen inom historievetenskapen om ”den språkliga vändningen” och omvärderandet av historiska dokument från källa till text. Förf. får hanteringen av domböckernas kvalitativa innehåll att framstå som oproblematiskt, vilket den definitivt inte är.

Inger Lövkrona, Lund

Religionsfrihet i Sverige. Om möjligheten att leva som troende. Pia Karlsson & Ingvar Svanberg (red.). Studentlitteratur, Lund, 1996. 126 s. ISBN 91-44-00237-8.

Religionen är *en* komponent i den stora uppsättning av fenomen, som ingår i det komplexa begreppet etnicitet. Religionen har synliga uttrycksformer, som kan vara förhållandevis lätta att dokumentera, även att analysera. Men den har också en osynlig och central aktivitet i individen som inte är lika lätt att nå och granska.

Religionsfriheten är i vårt land inskriven i lag sedan 1951 och i regeringsformen från 1974. Uttrycket religionsfrihet tolkas nog generellt som ett stöd bort från religionen, i svensk kontext bort från den kristna religionens hegemoni i skola, utbildning och samhälle, än att friheten ses som en öppning mot nya religioner och religionsformer.

Varför är avogheten mot främmande religioner så stark? Vi är ju i hög grad ett sekulariserat folk, understryker författarna. Frågan är om inte kristna värderingar i vardagligt bruk och i gemene mans traditionsarv omedvetet rider spår mot s.k. nyheter och ett annorlunda religiöst tänkande?

Den starka kopplingen mellan kyrka och stat, som varit så utmärkande för den svenska kyrkoreligiositeten, är nu definitivt på väg att kapas år 2000. Vi får alltså i framtiden ett kristet samfund i vårt land, som har att möta andra religiösa samfund av skiftande kulörer, svenska och främmande som islam, judendomen, asiatiska religioner som hinduism, buddism m.fl.

Om den vanlige svensken är sekulariserad eller vag i sin religiösa söndagsprofil, så tar de övriga troende med sig sin religions krav in i arbetslivet, i sjukvården, i försvaret och in i skolan. Därigenom synliggörs religiösa särdrag även i vardagen med ty åtföljande konfrontationer, som författarna ger flera exempel på.

Religionen i skolan har ägnats ett specialkapitel i boken av statsvetaren Karin Borevi. Kristendomen i evangelisk-luthersk tappning med bibel och katekes i högsätet var ett huvudämne i den gamla skolan. Men vid planeringen av den nya enhetsskolan skulle religionsundervisningen präglas av en konfessionellt neutral hållning. Detta blev som bekant lättare sagt än gjort. Eviga diskussioner kring morgonandakter, skolavslutningar i kyrkans hägn, firandet av svenska högtider m.m. blossade upp. Befrielse från religionsundervisning tilläts, men 1996 togs den rätten bort. Alla skall i undervisningen lära sig förstå andras religioner och religiösa värderingar och budskap; det var det officiella budskapet.

Men elever är en grupp inom skolvärlden, föräldrarna en annan. Föräldrarnas önskemål om en skola som fungerar i enlighet med deras egen trosuppfattning har lett till bildandet av s.k. friskolor. Skolverket å sin sida hävdar, att friskolor ökar risken för intolerans mot oliktankande. Men friskolor har även tillåtits, där en speciell pedagogisk princip är förhärskande, typ Montessori- och Waldorfskolor. Skolmyndigheter och föräldrar kommer med all sannolikhet att fortsätta sin ideologiska kamp över barnens huvuden!

Ett eget kapitel ägnar Åsa Nilsson och Ingvar Svanberg åt den religiösa slakten, som tillämpas av judarna i kosher-slakten och av muslimer i halal-slakten, den s.k. skäktningen, vilken är förbjuden i Sverige. Religionsfriheten och den svenska lagen mot skäktning går här på kollisionkurs. Den kontroversiella punkten är,

att den religiösa slakten kräver att djuret skall vara vid medvetande, när det slaktas – får alltså inte bedövas. Politiska beslut, djurskyddslagen och inte minst allmänhetens insändarargumentation har vidmakthållit kravet på skäktningsförbud, samtidigt som man tillåtit import av religiöst slaktat kött! Dagssituationen är emellertid nu den, att sedan Sverige gått med i EU, som tillåter skäktning – med eventuell bedövning – så kommer nog diskussionen om den rituella slakten att tas upp på nytt.

Med rubriken Moskées återvänder Pia Karlsson och Ingvar Svanberg till det tema de grundligt behandlat i en tidigare studie, nämligen *Moskéer i Sverige*. En religionsetnologisk studie i intolerans och administrativ vanmakt (1995, se Rig 1996:3). Den rapporten, liksom kapitlet Moskées, ger en generande bild – mildt sagt – av oreflekterad trubbighet och okänslighet inför muslimernas religionsutövning, och kanske främst mot moskébyggnaderna i sig.

Författarna påpekar något mycket centralt, som lätt glöms bort av moskémotståndarna. ”Islam skiljer inte mellan privat religiös tro och ett sekulariserat samhälle, utan islam utgör ett helt levnadssätt, en kultur i sig. Denna avsaknad av uppdelning mellan sakralt och profant gör moskén tillgänglig för flera olika aktiviteter. Den fungerar som ett centrum för religion, politik, umgänge, administration, information och utbildning” (s. 102).

Fyra städer har moskéer, i Göteborg en specialvariant i Ahmadiyyarörelsens regi, i Trollhättan, Malmö och Uppsala. I Göteborg och Stockholm är motståndet alltså starkt. Trafik- och miljöproblem, sociala såväl som fysiska, anförs som argument mot att uppföra moskéer.

Som det korta referatet antyder är det sällan som religionsfriheten i sig diskuteras. Uppfattningen om islam som ett hot mot svensk kultur hämtar historiska skäl – få och vaga – ur en 1800-tals orientalism, samt från dagsaktuella rapporter från fundamentalistiska islamrörelser på andra håll i världen. ”Mycket av motståndet hämtade sina argument i ett slags *kognitiv tomrum*. Så länge ingen moské finns på plats kan man fylla detta tomrum med i princip vilka skräckvisioner som helst”, skriver författarna (s. 124).

Studien med underrubriken ”om möjligheten att leva som troende” har mycken information att ge och därtill med många insiktsfulla och varsamma formuleringar. Samtidigt – en läsarkommentar i en annan riktning! Religionsutövning är något naturligt för den troende,

men mycket i diskussionen kring de nya religiösa konflikterna skrivs som utredningar och som forskarrapporter, objektiva och verbalt hänsynsfulla. Men nog behöver vi också rapporter från de troende själva, svenska såväl som invandrare, som kan ge oss insikter i och kunskaper om hur religionen upplevs och uttrycks i helg och söcken. Det individuella fromhetslivet behöver sin dokumentation – inte minst icke-svenskarnas – för att vi empatiskt skall kunna förstå det folkliga fromhetsliv, som är en realitet för den enskilde och som

troende i alla religioner har gemensamt.

Men här ger jag gärna ordet till författarna, som i begynnelsen av boken påpekar, att det latinska ordet *religio* betyder "vördnadsfull attityd till högre makter ... Definitionerna av religion är dock helt avhängig vem som gör den och varför: forskaren från sitt utifrån-perspektiv eller den troende från sitt inifrån-perspektiv" (s. 8).

Tordis Dahllöf, Uppsala

Ulla Manns Den sanna frigörelsen

Fredrika-Bremer-förbundet
1884–1921

Den 3 december 1884 bildades en organisation som på ett övergripande plan skulle verka för kvinnofrigörelse – Fredrika-Bremer-förbundet. Kvinnofrågan hade därmed politiserats och detta ledde till att kvinnorna deltog i debatten i större utsträckning än tidigare. *Den sanna frigörelsen* skildrar den borgerliga kvinnofrigörelsens idéutveckling från det stormiga 1880-talet till 1921 när kvinnor fick rösträtt. Fredrika-Bremer-förbundet studeras här mot bakgrund av attityder till kön och medbestämmande i sekelskiftets Sverige. Ulla Manns *Den sanna frigörelsen* skildrar idéer och tankar som har stor betydelse än i dag.

Mjukband med flikar
320 sidor

Förlagets direktpris: 217:-

Brutus Östlings Bokförlag Symposion

Box 148

241 22 Eslöv

Ordertelefon: 0413-609 90/Orderfax: 0413-109 48